ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 8 (1976)

Δελτίον ΧΑΕ 8 (1975-1976), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Βίκτωρα Λάζαρεφ (1897-1976)

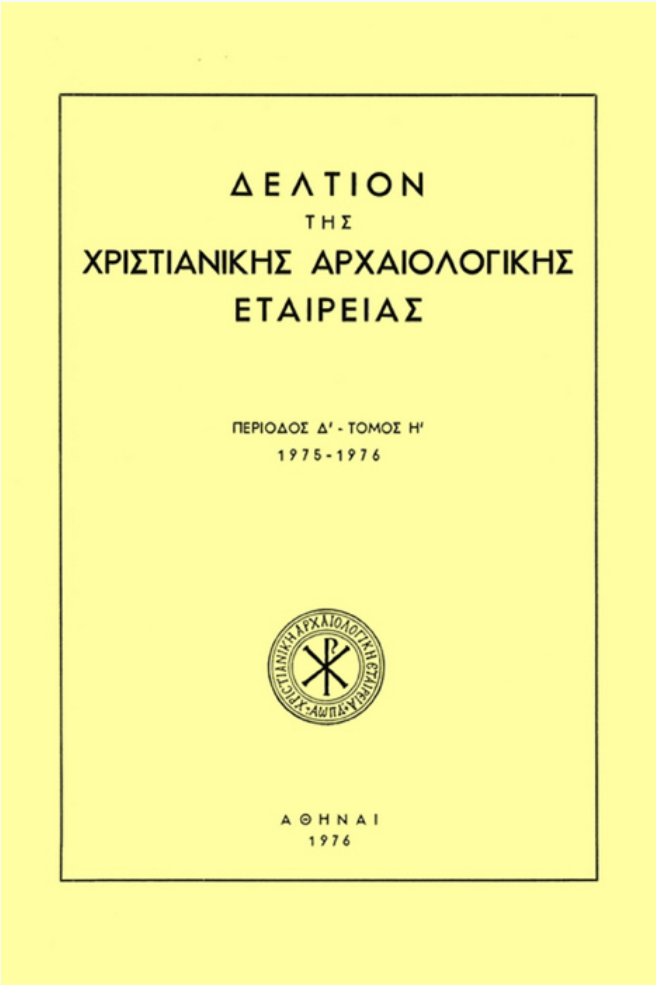

Ευαγγελιστής Ιωάννης - Μωϋσής (πίν. 54-55)

Ανδρέας ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

doi: 10.12681/dchae.852

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ Α. (1976). Ευαγγελιστής Ιωάννης - Μωϋσής (πίν. 54-55). *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, *8*, 101–108. https://doi.org/10.12681/dchae.852

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 17/02/2026 15:31:12

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ευαγγελιστής Ιωάννης - Μωϋσής (πίν. 54-55)

Ανδρέας ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

Δελτίον ΧΑΕ 8 (1975-1976), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Βίκτωρα Λάζαρεφ (1897-1976)• Σελ. 101-108

ΑΘΗΝΑ 1976

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE
e-Publishing

www.deltionchae.org

ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ - ΜΩΫΣΗΣ

(ΠΙΝ. 54 - 55)

Τὸ Εὐαγγέλιον, μία τῶν μικρογραφιῶν τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς παρούσης μικρᾶς μελέτης, εὑρίσκεται εἰς τὴν Μονὴν Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ὁ ἐπὶ μεμβράνης μικροῦ σχήματος κῶδιξ οὗτος δύναται ἐκ τῆς γραφῆς του νὰ χρονολογηθῇ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 12ου ἢ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 13ου αἰῶνος, τὴν χρονολόγησιν δὲ αὐτὴν ἐπιβεβαιώνουν, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, καὶ ἡ εἰκονογραφία καὶ ἡ τεχνικὴ ἐκτέλεσις τῆς μικρογραφίας. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἀπέκειτο, ὅταν ἐγὼ τουλάχιστον τὸ εἶδον, ὄχι εἰς τὴν Βιβλιοθήκην, ἀλλ' εἰς τὸ Σκευοφυλάκιον τῆς Μονῆς ἐξ αἰτίας τῆς πολυτίμου ἐκ χρυσοῦ σταχώσεώς του. Διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν φαίνεται ὅτι δὲν τὸ εἶχεν ἰδεῖ ὁ Σ. Λάμπρος καὶ συνεπῶς δὲν τὸ περιέγραψεν εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ καταρτισθέντα Κατάλογον τῶν ἁγιορειτικῶν κωδίκων. Ἐκ τῶν εἰς αὐτὸν τοὐλάχιστον περιγραφομένων περγαμηνῶν Εὐαγγελίων μὲ μικρογραφίας τῶν ἀποκειμένων εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς οὐδὲν δύναται νὰ ταυτισθῇ μὲ τὸ ἐδῶ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς.

Ὁ κῶδιξ εἶναι Εὐαγγελιστάριον, περιέχει δηλαδὴ τὰς εὐαγγελικὰς περικοπὰς μὲ τὴν σειρὰν ποὺ ἀναγιγνώσκονται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ἀρχῆς γινομένης ἀπὸ τὸ προοίμιον τοῦ κατὰ Ἰωάννην (Ἰω. 1.1-17), τὸ ὁποῖον ἀναγιγνώσκεται, ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα.

Εἰς τὸ ἐξεταζόμενον χειρόγραφον περιέχονται αἱ μικρογραφίαι τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν καί τινα ἐπίτιτλα. Καὶ αἱ μὲν εἰκόνες τοῦ Ματθαίου, Μάρκου καὶ Λουκᾶ εἶναι συνήθους τύπου οὐδὲν τὸ ἰδιαίτερον παρουσιάζουσαι. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιον καὶ μὲ τὴν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κώδικος εἰκόνα τοῦ Ἰωάννου, ἡ ὁποία παρουσιάζει, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ἰδιαίτερον εἰκονογραφικὸν ἐνδιαφέρον καὶ διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς αὐτὸν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐνταῦθα.

Εἰς τὴν μικρογραφίαν αὐτὴν (πίν. 54) ἐντὸς πλαισίου μὲ πλουσίαν διακόσμησιν εἰκονίζεται ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ὄρθιος ἐστραμμένος πρὸς δεξιά, ὡς πρὸς τὸν θεατήν, καὶ ἐλαφρῶς προσκλίνων. Οὗτος λαμβάνει ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἐξέρχεται κατὰ τὴν ἄνω δεξιὰν γωνίαν ἐκ τμήματος κύκλου δηλοῦντος τὸν οὐρανόν, μακρὸν εἰλητάριον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου

ἀναγιγνώσκεται ἡ ἀρχὴ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου : *Ἐν ἀρχῇ / ἦν ὁ [λό]/γος κ(αί) / ὁ λόγος / ἦν πρὸς / τὸν Θ(εὸ)ν / κ(αί),*

Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἀπεικονίσεως τοῦ Ἰωάννου λαμβάνοντος τὸ Εὐαγγέλιόν του ἀπὸ τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ εἶναι μοναδικὸς ἴσως, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζω, εἰς τὴν ἐδῶ ἐξεταζομένην μικρογραφίαν. Διαφέρει πράγματι αὕτη οὐσιωδῶς ἀπὸ τὰς γνωστὰς εἰκόνας τοῦ Εὐαγγελιστοῦ εἰς τοὺς εἰκονογραφημένους κώδικας, εἰς τοὺς ὁποίους οὗτος παριστάνεται εἴτε καθήμενος καὶ γράφων, εἴτε καθήμενος ἢ ὄρθιος ὑπαγορεύων εἰς τὸν Πρόχορον, εἴτε τέλος ὄρθιος κρατῶν τὸ Εὐαγγέλιον.

Τὸ περίεργον δὲ εἶναι ὅτι ἡ ὅλη παράστασις ὁμοιάζει ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν μὲ τὴν γνωστὴν ἀπεικόνισιν τοῦ Μωϋσέως λαμβάνοντος ἀπὸ τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ τὰς πλάκας τοῦ Νόμου. Περὶ τούτου εἶναι εὔκολον νὰ πεισθῇ κανεὶς ἂν παραβάλῃ τὴν ἐξεταζομένην μικρογραφίαν πρὸς τοιαύτας παραστάσεις τοῦ Μωϋσέως, ἐκείνας ἰδίως ποὺ ἐπεκράτησαν εἰς τὴν μετὰ τοὺς εἰκονομαχικοὺς χρόνους εἰκονογραφίαν. Παράδειγμα χαρακτηριστικὸν θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων, ἡ προμετωπὶς εἰς τὸν κώδ. Suppl. gr. 1335 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων [1].

Ἡ ὁμοιότης αὐτὴ δὲν εἶναι τυχαία. Εἶναι δηλαδὴ ἀπολύτως βέβαιον ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰωάννου εἰς τὸν Ἰβηριτικὸν κώδικα ποὺ ἐδῶ ἐξετάζομεν προέρχεται ἀπὸ τοιαύτην παράστασιν τοῦ Μωϋσέως λαμβάνοντος τὸν Νόμον.

Ἀλλὰ ποία ἡ σχέσις τοῦ Μωϋσέως λαμβάνοντος τὸν Νόμον μὲ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον; Ἡ παράστασις τῆς παραδόσεως τοῦ Νόμου εἰς τὸν Μωϋσῆν προέρχεται χωρὶς ἀμφιβολίαν ἀπὸ τὴν δι' εἰκόνος ἀπόδοσιν τοῦ ἐδαφίου 1.17 τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου : *ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο.* Πράγματι, εἰς μερικὰ Εὐαγγέλια διασώζοντα λείψανα τῆς παλαιᾶς ἐκτεταμένης εἰκονογραφήσεως τοῦ ἱεροῦ κειμένου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἑκάστη φράσις αὐτοῦ ἀπεδίδετο δι' εἰκόνος, τοιοῦτον δέ, μεταξὺ ἄλλων, εἶναι καὶ ὁ κῶδ. Suppl. gr. 27 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, εὑρίσκομεν εἰς τὸ ἐδάφιον αὐτὸ τὴν παράστασιν τοῦ Μωϋσέως λαμβάνοντος τὸν Νόμον, τὸ δεύτερον δὲ μέρος τοῦ ἐδαφίου : *ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο* ἀποδιδόμενον μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ [2].

Ἀργότερον ὅμως ἡ εἰκὼν τοῦ Μωϋσέως λαμβάνοντος τὸν Νόμον ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἀπετέλεσεν ἰδίαν μικρο-

---

1. Εἰκὼν ἐν The Rockefeller-Mc Cormick New Testament III, H. Willoughby, The Miniatures, Chicago 1932, Πίν. II.

2. Ἀπεικόνισις ἐν H. Omont, Miniatures des plus anciens manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale, Paris 1929, πίν. XCVIII. 5.

γραφίαν ὁλοσέλιδον εὑρισκομένην μετὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰωάννου εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου. Ὑπάρχουν μάλιστα καὶ μερικαὶ πολὺ σπάνιαι περιπτώσεις Τετραευαγγελίων, ὅπου ἡ εἰκὼν τοῦ Μωϋσέως εὑρίσκεται εἰς ἴδιον φύλλον εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ὅλου κώδικος, ἀλλὰ συγχρόνως ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ σχετικὸν κείμενον τοῦ κατὰ Ἰωάννην. Τοιοῦτον παράδειγμα εἶναι αἱ δύο μικρογραφίαι εἰς τὸν κώδ. 2400 τῆς Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Σικάγου, ὅπου εἰς μὲν τὸ φ. 6ᵛ εὑρίσκεται ἡ ὁλοσέλιδος εἰκὼν τοῦ Μωϋσέως λαμβάνοντος τὸν Νόμον, εἰς δὲ τὸ φ. 86ᵛ καὶ πάλιν ἡ ἰδία παράστασις συνοδεύουσα τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ κατὰ Ἰωάννην[3].

Ὅτι δὲ ἡ ὁλοσέλιδος μικρογραφία ποὺ εἰκονίζει τὸν Μωϋσῆν λαμβάνοντα τὸν Νόμον ἀπεσπάσθη ἐκ τῆς ἀρχικῆς θέσεώς της εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ἰωάννου ἀποδεικνύει κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον ἡ μικρογραφία τοῦ κώδ. Qu. 66 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου, ὅπου εἰς τὸ ἄνω καὶ κάτω περιθώριον τῆς εἰκόνος τοῦ Μωϋσέως ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ «ὅτι ὁ νόμος κλπ.», τὸ σχετικὸν δηλαδὴ χωρίον τοῦ κατὰ Ἰωάννην [4], εἰς δὲ τὴν ὁλοσέλιδον μικρογραφίαν τοῦ κώδ. 2400 τοῦ Σικάγου τὸ πρῶτον μόνον μέρος τοῦ ἐδαφίου, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν Μωϋσῆν[5].

Διὰ νὰ ὁλοκληρωθῇ τέλος ἡ ἔρευνα τῆς θέσεως ποὺ κατέχει εἰς τὰ χειρόγραφα ἡ αὐτοτελὴς εἰκὼν τοῦ Μωϋσέως λαμβάνοντος τὸν Νόμον δέον νὰ ἐξετάσωμεν μίαν ἀκόμη περίπτωσιν.

Εἰς μερικὰ δηλαδὴ Τετραευαγγέλια ἡ παράστασις τοῦ Μωϋσέως λαμβάνοντος τὸν Νόμον εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κώδικος, ἂν καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει τὸ σχετικὸν χωρίον, κατέχει τὴν τετάρτην θέσιν. Τῆς ἀρκετὰ σπανίας αὐτῆς περιπτώσεως παραδείγματα χαρακτηριστικὰ εἶναι, μεταξὺ ἄλλων, ὁ κῶδ. Suppl. gr. 1335 τῆς

---

3. Willoughby, ἔνθ' ἀν. Κείμενον, σ. 10 καὶ 206. Εἰκόνες εἰς τὸ Λεύκωμα, φφ. 6ν καὶ 86ν.

4. Βλ. C. de Boor, Verzeichnis der griechischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin, II, Berlin 1897, 214 κέ. Εἰς τὸ φ. 262ν ὑπάρχει καὶ δευτέρα εἰκὼν τοῦ Ἰωάννου μὲ τὸν Πρόχορον προερχομένη ἐξ ἄλλου χειρογράφου. Τὸν Μωϋσῆν ὁ de Boor, ἔνθ' ἀν. 215, ἐξέλαβεν ὡς τὸν Πρόδρομον εἰς τὴν ἔρημον. Βλ. τελευταῖον καὶ R. Hamann-Mac Lean ἐν Festschrift K. H. Usener, Marburg 1967, 225 κέ. Κατὰ τὰς σημειώσεις μου ἐξ αὐτοψίας τοῦ κώδικος ἡ διάταξις τῶν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ Ἰωάννην μικρογραφιῶν ἔχει ὡς ἑξῆς : φ. 262ν Ἰωάννης μὲ τὸν Πρόχορον (ἐξ ἄλλου χειρογράφου (Hamann-Mac Lean, σ. 238, εἰκ. 21), φ. 263ν Ἰωάννης μὲ τὸν Πρόχορον, (αὐτόθι, σ. 238, εἰκ. 22), φ. 264ν ὁ Μωϋσῆς λαμβάνων τὸν Νόμον (αὐτόθι, σ. 230, εἰκ. 8), φ. 268r Ἀρχὴ τοῦ κατὰ Ἰωάννην. Ἐπίτιτλον.

5. Willoughby, ἔνθ' ἀν. Λεύκωμα, φ. 6ν.

Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων[6], ὅπως καὶ ὁ κῶδ. 2400 τοῦ Σικάγου [7], περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο ἤδη λόγος ἀνωτέρω.

Ἡ μετάθεσις αὐτὴ τῆς εἰκόνος τοῦ Μωϋσέως εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Τετραευαγγελίου ἀντὶ τῆς θέσεώς της εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει, δὲν νομίζω ὅτι θὰ ἦτο δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ. Αὕτη προῆλθεν ἀσφαλῶς ἀπὸ τὰ Εὐαγγελιστάρια, εἰς τὰ ὁποῖα, ὡς ἤδη εἴπομεν, πρώτη περικοπὴ εἶναι τὸ προοίμιον τοῦ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τὴν περικοπὴν δὲ αὐτὴν γίνεται λόγος περὶ τοῦ Μωϋσέως. Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο μαζὶ μὲ τὸ κείμενον τοῦ Ἰωάννου νὰ εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Εὐαγγελισταρίου ὄχι μόνον ἡ εἰκὼν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Μωϋσέως λαμβάνοντος τὸν Νόμον, ἡ ὁποία συνυπάρχει, ὅπως εἴδομεν, εἰς μερικὰ Τετραευάγγελα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεολόγου. Παράδειγμα τῆς διατάξεως αὐτῆς εἶναι τὸ Εὐαγγελιστάριον κῶδ. gr. 1522 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ. Εἰς τὸ φ. 1^{v} τοῦ κώδικος εἰκονίζεται ἡ παράδοσις τοῦ Νόμου εἰς τὸν Μωϋσῆν, εἰς τὰ φφ. 2^{r} καὶ 2^{v} ὑπάρχει μακρὸν ποίημα, τὸ ὁποῖον ἐλπίζω ἄλλοτε νὰ μὲ ἀπασχολήσῃ εἰς ἰδίαν μελέτην, καὶ τέλος εἰς τὸ φ. 4^{v} ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰωάννου [8].

Ἡ ἀνωτέρω γενομένη ἔρευνα περὶ τῆς θέσεως τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Μωϋσέως εἰς τὰ Τετραευάγγελα καὶ τὰ Εὐαγγελιστάρια δύναται νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς περιέργου μικρογραφίας τοῦ Ἰβηριτικοῦ κώδικος ποὺ ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς παρούσης μελέτης.

Ὁ μικρογράφος ὁ ἐκτελέσας τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς εἰκόνα δύναται νὰ θεωρηθῇ πιθανώτατον ὅτι εἶχεν ὡς πρότυπον χειρόγραφον Τετραευαγγέλιον, ὅπου εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ Ἰωάννην ὑπῆρχον εἰς χωριστὰ φύλλα αἱ μικρογραφίαι καὶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ καὶ τοῦ Μωϋσέως λαμβάνοντος τὸν Νόμον, ὅπως π.χ. εἰς τὸν κῶδ. Qu. 66 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου (βλ. ἀνωτ. σημ. 4). Τὰς δύο αὐτὰς χωριστὰς εἰκόνας ὁ ζωγράφος τοῦ Ἰβηριτικοῦ κώδικος συνέπτυξεν εἰς μίαν. Εἰς αὐτὴν διετήρησε τὸ σῶμα τοῦ Μωϋσέως ἐλαφρῶς προσκλίνοντος, ἀλλ' εἰς τὸ πρόσωπον ἔδωσε τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, παρέστησε δὲ τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ παραδί-

---

6. Εἰκὼν ἐν Willoughby, ἔνθ' ἀν. πίν. II. Συμφώνως πρὸς τοὺς συντάξαντας τὸν Κατάλογον τῆς εἰς τὴν Ἐθν. Βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων γενομένης τὸ 1958 Ἐκθέσεως χειρογράφων, Bibliothèque Nationale. Byzance et la France médiévale, Paris 1958, σ. 30, τὰ δύο φύλλα 6ν καὶ 7r μὲ τὰς εἰκόνας τοῦ Μωϋσέως λαμβάνοντος τὸν Νόμον καὶ τοῦ Χριστοῦ Ἐμμανουὴλ προέρχονται ἐξ ἄλλου ὀλίγον μεταγενεστέρου χειρογράφου. Πάντως ἡ τοποθέτησις τῶν φύλλων αὐτῶν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κώδ. Suppl. gr. 1335 ἀκολουθεῖ τὴν διάταξιν ποὺ ἐπανευρίσκομεν εἰς τὸν κώδικα τοῦ Σικάγου.

7. Willoughby, ἔνθ' ἀν. Λεύκωμα, φ. 6ν.

8. K. Weitzmann, Die byzantinische Buchmalerei des 9. und 10. Jahrhunderts, Berlin 1935, πίν. V. 21 καὶ VI. 25, 26.

δουσαν εἰς αὐτὸν ἀντὶ τῶν πλακῶν τοῦ Νόμου μακρὸν εἰλητάριον μὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, (πίν. 55) ὁ μικρογράφος ἠκολούθησε τὸν εἰκονογραφικὸν τύπον ποὺ ἐπεκράτει κατὰ τὸν 11ον καὶ 12ον καὶ τὸν ὁποῖον εὑρίσκομεν ἀκόμη σποραδικῶς τὸν 13ον αἰῶνα. Κατὰ τὸν τύπον αὐτὸν ὁ Θεολόγος εἰκονίζεται μὲ γυμνὸν τὸ μέτωπον καὶ τὴν κορυφὴν τῆς κεφαλῆς, εἰς τὸ ὄπισθεν μέρος τῆς ὁποίας ὑπάρχει ὀλίγη λευκὴ κόμη[9]. Μὲ τὰ ἴδια δὲ χαρακτηριστικὰ περιγράφει τὸν Εὐαγγελιστὴν καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων [10]. Τὰ χαρακτηριστικὰ ὅμως αὐτὰ διαφέρουν οὐσιωδῶς ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ βλέπομεν εἰς εἰκόνας τοῦ Ἰωάννου παλαιοτέρας τοῦ 11ου αἰῶνος, εἰς τὰς ὁποίας οὗτος παριστάνεται μὲ πλουσίαν κόμην καλύπτουσαν τὴν κορυφὴν τῆς κεφαλῆς καὶ τὸ μέτωπον[11]. Ὁ παλαιὸς δὲ αὐτὸς τύπος ἀποβαίνει συνήθης εἰς τὴν ζωγραφικὴν τῶν Παλαιολόγων.

Ἡ τεχνικὴ ἐπίσης ἐκτέλεσις τῆς μικρογραφίας ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ εἶναι ἀξία προσοχῆς. Τὰ εἰς περιωρισμένην σχετικῶς ἔκτασιν φωτιζόμενα μέρη ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἐνθυμίζουν τὴν ἰδίαν περίπου τεχνικὴν ποὺ βλέπομεν εἰς τὰς μικρογραφίας τοῦ γνωστοῦ κώδ. 101 τῆς Δημοσίας Βιβλιοθήκης τοῦ Λένινγραδ, τὸν ὁποῖον χρονολογοῦν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 13ου αἰῶνος [12]. Ἡ συγγένεια δὲ τοῦ κώδικος τούτου μὲ τὸν ἡμέτερον ἐπεκτείνεται ὄχι μόνον εἰς τὴν τεχνικήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ κόσμημα τοῦ πλαισίου ποὺ περιβάλλει τὴν μικρογραφίαν.

Οὕτως ἡ ἐδῶ γενομένη σύντομος ἀνάλυσις τῆς εἰκονογραφίας καὶ τῆς τεχνικῆς ἐκτελέσεως τῆς μορφῆς τοῦ Θεολόγου μᾶς ἐπιτρέπει νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ θετικόν, ὅπως νομίζω, συμπέρασμα ὅτι ἡ μικρογραφία τοῦ Ἰβηριτικοῦ κώδικος συμπίπτει τεχνικῶς καὶ εἰκονογραφικῶς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τὴν ἐξαγομένην ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς γραφῆς τοῦ χειρογράφου, πρὸς τὰ τέλη δηλαδὴ τοῦ 12ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος.

Ἡ σύμπτυξις ὅμως αὐτὴ τῶν δύο μορφῶν, τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Μωϋσέως, εἰς μίαν, νομίζω ἀρκετὰ ἴσως πιθανὸν ὅτι ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλλον λόγον. Εἰς τὰς πλείστας δηλαδὴ τῶν πολυαρίθμων εἰκόνων τοῦ Ἰω-

---

9. Βλ. μερικὰ παραδείγματα ἐν P. Buberl, Die Miniaturenhandschriften der Nationalbibliothek in Athen, Wien 1917, πίν. XII. 26, XIV. 29, XXVII. 73. Γ. Σωτηρίου, Κειμήλια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ἀθῆναι 1937, πίν. 54 α, 63 α. A. M. Friend, ἐν Art Studies 1927, πίν. XVIII. 176.

10. Διονυσίου ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης. Ἔκδ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετρούπολις 1909, 150 : *γέρων φαλακρός, μακρυγένης οὐ πολλά.*

11. Βλ. μερικὰ παραδείγματα ἐν Weitzmann, ἔνθ' ἀν. πίν. IV. 17, XVI. 86.

12. Εἰκὼν ἐν Β. Λάζαρεφ, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς (ρωσ.), Μόσχα 1947 - 48, II, πίν. 260α. Ἰταλ. ἐκδ. εἰκ. 401.

ἄννου, παριστανομένου εἴτε ὑπαγορεύοντος εἰς τὸν Πρόχορον, εἴτε γράφοντος ἰδιοχείρως, εἴτε κρατοῦντος ἁπλῶς τὸ Εὐαγγέλιόν του, βλέπομεν εἰς μίαν τῶν ἄνω γωνιῶν τῆς μικρογραφίας τμῆμα κύκλου δηλοῦντος τὸν οὐρανὸν ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξέρχεται ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ εἰς σχῆμα εὐλογοῦντος ἢ ὁμιλοῦντος, συχνὰ δὲ καὶ δέσμη ἀκτίνων κατευθυνομένη πρὸς τὸν Εὐαγγελιστήν[13]. Εἰς τὰς εἰκόνας αὐτὰς ὁ Ἰωάννης στρέφει ζωηρῶς τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ καὶ φαίνεται ἀκούων μετὰ προσοχῆς τὴν θείαν φωνὴν ὑπαγορεύουσαν τὸ Εὐαγγέλιον. Τὴν ἐναργεστέραν εἰκόνα τοῦ Ἰωάννου ἀκούοντος τὴν ἐξ οὐρανοῦ φωνὴν μᾶς δίδει, νομίζω, μία μικρογραφία τοῦ ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος κώδικος 1156 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ. Εἰς αὐτὴν ὁ Εὐαγγελιστὴς κάθηται ἑτοιμαζόμενος νὰ γράψῃ, στρέφει δὲ τὸ οὖς πρὸς τὴν θείαν φωνήν. Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου καὶ ἡ σχεδίασις τῶν ὀφθαλμῶν δίδουν κατὰ τρόπον ἀσυνήθως ρεαλιστικὸν διὰ τὴν τέχνην τοῦ 11ου αἰῶνος τὴν ἔκφρασιν ἀνθρώπου μετὰ μεγάλης προσοχῆς ἀκούοντος[14].

Ἄξιον τέλος παρατηρήσεως εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς οὐδεμίαν, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, εἰκόνα τῶν τριῶν ἄλλων Εὐαγγελιστῶν εὑρίσκεται ἡ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐξερχομένη χεὶρ τοῦ Θεοῦ, παρὰ μόνον εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰωάννου. Αὐτὸ νομίζω ὅτι ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν. Σχετίζεται δηλαδή, κατὰ τὴν γνώμην μου, μὲ τὴν παράδοσιν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ἐγράφη κατὰ θείαν ὑπαγόρευσιν. Τῆς παραδόσεως δὲ ταύτης μνείαν ἀρκετὰ σαφῆ εὑρίσκομεν εἰς τὸν ἀπόκρυφον βίον τοῦ Ἰωάννου[15].

Οὕτως ὁ ἐκτελέσας τὴν περίεργον μικρογραφίαν τοῦ κώδικος τῆς Μ. Ἰβήρων ποὺ ἐδῶ μᾶς ἀπασχολεῖ ἠθέλησε μὲ τὴν σύμπτυξιν τῶν δύο μορφῶν, τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Μωϋσέως, εἰς μίαν νὰ δείξῃ δι' εἰκόνος ὅτι τὸ τέταρτον Εὐαγγέλιον, ὅπως καὶ αἱ πλάκες τοῦ Νόμου ποὺ ἔλαβεν ὁ Μωϋσῆς, προέρχονται ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο ὁ ζωγράφος τῆς μικρογραφίας ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ ἐμφανέστερον καὶ μὲ τὸ μακρὸν εἰλητάριον τὸ περιέχον τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου.

Τὴν ἰδέαν δὲ αὐτὴν τῆς ἐκ Θεοῦ προελεύσεως τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου ἀπέδωκε κατὰ τρόπον πολὺ ἁπλούστερον καὶ περισσότερον εὔληπτον ὁ ἐκτελέσας τὸ 1346 τὴν μικρογραφίαν εἰς τὸν κώδ. 152 τῆς Μονῆς Σινᾶ.

---

13. Βλ. μερικὰ παραδείγματα ἐν Friend, ἔνθ' ἀν. πίν. I. 12, XVIII. 172, 176, 180, 184 κ.ἄ. Buberl, ἔνθ' ἀν. πίν. XXIX. 81.

14. Εἰκὼν ἐν O. Demus, Byzantine Art and the West, London 1970, σ. 57, εἰκ. 60.

15. Th. Zahn, Acta Ioannis, Erlangen 1880, 155: .... *εἶπεν* (ὁ Ἰωάννης) *πρός με· «τέκνον Πρόχορε, ἅπερ ἀκούεις ἀπὸ τοῦ στόματός μου κατάγραφε ἐπὶ τοὺς χάρτας. Καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης, ἑστὼς καὶ ἄνω προσέχων εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπεν· «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος ....».*

Εἰς αὐτὴν δηλαδὴ εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς ὄρθιος εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ τείνων μὲ τὴν ἀριστερὰν τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὸν πρὸ αὐτοῦ προσκλίνοντα Ἰωάννην[16]. Τὸ περίεργον ὅμως εἶναι ὅτι εἰς τὸν Σιναϊτικὸν αὐτὸν κώδικα καὶ αἱ μικρογραφίαι τῶν τριῶν ἄλλων Εὐαγγελιστῶν εἰκονίζουν αὐτοὺς καθ' ὅμοιον τρόπον, λαμβάνοντας τὸ Εὐαγγέλιον δηλαδὴ ἀπὸ τὴν χεῖρα τοῦ Ἰησοῦ[17]. Δύναται, κατὰ τὴν γνώμην μου, νὰ θεωρηθῇ πολὺ πιθανόν, ἂν μὴ βέβαιον, ὅτι πρόκειται περὶ παρανοήσεως ἢ περὶ ἀγνοίας τοῦ ζωγράφου σχετικῶς μὲ τὴν σημασίαν τῆς παραστάσεως τοῦ Ἰωάννου λαμβάνοντος ἀπὸ τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ τὸ Εὐαγγέλιον.

Τόσον εἰς τὴν μικρογραφίαν τῆς Μ. Ἰβήρων, ὅσον καὶ εἰς τὴν μικρογραφίαν τῆς Μονῆς Σινᾶ πρόκειται περὶ ἑνὸς ἐντελῶς πρωτοτύπου συμβολισμοῦ λίαν, ὅπως τοὐλάχιστον νομίζω, σπανίου, αὐτὸς δὲ εἶναι ὁ λόγος ποὺ μᾶς παρεκίνησε ν' ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸ εἰκονογραφικὸν τοῦτο θέμα εἰς τὴν παροῦσαν μικρὰν μελέτην.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

R É S U M É

SAINT JEAN L'ÉVANGÉLISTE - MOÏSE

(Pl. 54 - 55)

La miniature qui fait le sujet de cet article se trouve dans un Évangéliaire gardé dans le Trésor (Skevophylakion) du monastère d'Iviron au Mont Athos et non pas dans la Bibliothèque de celui-ci à cause de sa précieuse reliure d'or. Le manuscrit en question peut se dater de la fin du XIIe ou du commencement du XIIIe siècle.

La miniature qui nous occupe représente saint Jean l'Évangéliste debout recevant de la main de Dieu qui sort du ciel un long rouleau déployé, sur lequel on lit le commencement de l'Évangile selon saint Jean.

La composition ressemble beaucoup à celle de Moïse recevant de la même manière les plaques de la Loi. Cela s'explique par le fait que dans un grand nombre d'Évangiles et d'Évangéliaires se trouve dans le texte ou sur un autre feuillet, après le portrait de l'Évangéliste, la figure de Moise

16. Εἰκὼν ἐδημοσιεύθη ὑπὸ O. Demus ἐν Kariye Djami, 4, Studies in the Art of the Kariye Djami, Princeton 1975, εἰκ. 48 καὶ σελ. 153.

17. Βλ. τὴν εἰκόνα τοῦ Ματθαίου παρὰ H. Buchthal ἐν K. Weitzmann, W. Loerke, E. Kitzinger, H. Buchthal, The Place of Book Illumination in Byzantine Art, Princeton 1975, σ. 166, εἰκ. 29.

recevant la Loi, car le prophète est mentionné dans l'Évangile selon saint Jean 1.17 : «Car la Loi fut donnée par l'intermédiaire de Moïse, la grâce et la vérité par Jésus Christ» (Traduct. de la Bible de Jérusalem).

Il paraît assez probable que l'artiste qui a exécuté la miniature ici étudiée avait sous les yeux un prototype représentant Moïse recevant la Loi du quel prototype il a emprunté la composition en changeant seulement la tête du prophète par celle de saint Jean et les plaques de la Loi par le rouleau déployé.

Cette substitution de Moïse par l'Évangéliste est en rapport avec la tradition selon laquelle le quatrième Évangile fut dicté à Jean par Dieu comme les plaques de la Loi ont été données à Moïse par Dieu. Cette tradition l'iconographie orthodoxe l'a aussi exprimée par d'autres manières plus ou moins symboliques, mais toujours par l'Évangéliste écoutant la voix divine qui lui dicte le quatrième Évangile. La miniature de l'Évangéliaire d'Iviron ici étudiée exprime cette traditon d'une manière sinon unique du moins, sauf erreur, très rare.

A. XYNGOPOULOS

Ἄθως. Μ. Ἰβήρων. Εὐαγγελιστάριον. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης.

Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης. Λεπτομέρεια τοῦ πίν. 54.